

KÖNYVISMERET HÁZIDOLGOZAT

Két lexikon könyvészeti szempontú elemzése, összehasonlítása

Készítette: Ecsedi Klára

Konzulens: Buda Attila

PPKE könyvkiadói szakember I. évfolyam

Budapest, 2011. május 12.

Írásomban két zenei lexikont hasonlítok össze. Nem céloom a tartalmi elemzés, pusztán tipográfiai szempontok alapján vizsgálom a köteteket.

1930-31-ben jelent meg az a kétkötetes *Zenei lexikon* (Győző Andor kiadásában), amelyet Szabolcsi Bence és Tóth Aladár szerkesztett. E hiánypótló munka több évtizedig szolgálta a magyar nyelven olvasók igényeit. (1935-ben egy füzetszerű pótkötetet is megjelentettek az előbbiek kiegészítésére.) Az 1950-es évek végére a példányok egyrészt elfogytak a kereskedelemből, másrészt a magyarországi zenetudományi kutatások további kiegészítéseket, értékes anyagokat mutattak fel, így az előző lexikon anyagát átdolgozva, feldúsítva – Bartha Dénes főszerkesztő irányítása mellett – 1965-ben háromkötetes *Zenei lexikon*t jelentetett meg a Zeneműkiadó Vállalat (Budapest).

Németországban 1882-ben, Hugo Riemann szerkesztésében megjelent egy kétkötetes *Zenei lexikon* (a Brockhaus Kiadó kiadása), amely később – a szűk egy évszázad munkái nyomán megírt pótkötetekkel – ötkötetes lexikonná nőtte ki magát. Az 1970-es évekre láthatóvá vált, hogy a különböző felépítésű (tárgyi, illetve személyi címszavakat tartalmazó) kötetek egységesítésére, sűrítésére és kiegészítésére nagy szükség van. Carl Dahlhaus és Hans Heinrich Eggebrecht szerkesztők és munkatársaik összeállításában 1978-79-ben látott napvilágot a *Brockhaus Riemann Musiklexikon* (az F. A. Brockhaus Kiadó és a B. Schott's Söhne Kiadó közös gondozásában), amelynek anyagát később átvette a Zeneműkiadó Budapest, és jelentős magyar anyag hozzáadásával, a német anyag csökkentésével 1983-85 között kiadta magyar nyelven a *Brockhaus Riemann Zenei lexikon* három kötetét.

Ez a két lexikonsorozat meghatározó irodalom a magyar zenei köztudatban; az alábbiakban ezek első köteteinek tipográfiai leírását közlöm. Egyes helyeken idézőjelbe teszem azokat az információkat, amelyeket pontosan átveszek a lexikonokból; a többi esetben folyó szöveggént, leírásként adom közre ezeket a szövegrészeket.

A Szabolcsi-Tóth-féle („magyar”) Zenei lexikon jellemzői

A háromkötetes lexikon egyszínes, fekete nyomtatással, keménytablával, vászonkötéssel és papírborítóval készült. Mérete: 178×245×38 mm. A kolofon – amely a kötet legvégén kapott helyet – szerint 40 500 példányban nyomták ki New Times betűtípussal. Az első kötet 688, a második 728, a harmadik 768 oldalas (összesen 2184 oldal), mindegyik 125 forintba került. (Mostanában – antikváriumban böngészve – a három kötetet 4.900–9.800 forintért kaphatjuk meg.) Az első kötet A–F-ig, a második G–N-ig, a harmadik O–Z-ig közli a címszavakat. A három kötet hasonló felépítésű: címnegyed, rövidítések jegyzéke, szócikkek, kolofon követi egymást. Az első kötet – kezdő pozíciójánál fogva – bővebb információkat is tartalmaz. Oldalakra lebontva így mutat:

1. oldal (szennycímoldal): „zenei lexikon” (kisbetűs).

2. oldal (sorozatcímoldal): vákát.

3. oldal (címoldal): szerzőként Szabolcsi Bence és Tóth Aladár vannak feltüntetve, a cím szintén kisbetűsen szerepel, alatta „átdolgozott új kiadás”, a főszerkesztő és szerkesztő neve, 1. kötet, kiadó neve, kiadás helye, éve.

4. oldal (copyrightoldal): „Copyright 1965, by dr. Bartha Dénes”.

5. oldal: „Munkatársak jegyzéke” (2×2 hasábba rendezve; egy hasáb felépítése: a név rövidítése, majd a teljes név kiírva). Ez csak az 1. kötetben szerepel.

6. oldal: vákát.

7-10. oldal: „Rövidítések jegyzéke” (2×2 hasábba rendezve; felépítése mint a munkatársak jegyzékénél).

11-16. oldal: „Előszó” (Bartha Dénes főszerkesztő).

A 17. oldaltól a címszavak találhatóak kéthasábos elrendezésben.

17-112. oldal: A betű.

113-322. oldal: B betű.

323-435. oldal: C betű.

436-526. oldal: D betű.

527-591. oldal: E betű.

592-683. oldal: F betű.

684–687. oldal: feljegyzések lehetősége az üresen hagyott oldalakon (oldalszámokkal).

688. oldal: kolofon a lap alján. Adatai: a könyv felelős kiadója, szerkesztője, műszaki vezetője és szerkesztője, a szabvány, a könyv ívben megadott terjedelme, példányszáma, betűtípusa, a borító- és kötéstervező készítője, a nyomdai szám, a nyomda neve és a sorszám. A könyvben nem szerepel ISBN.

A 3. kötet 734. oldalán a Z betű után pótlások és helyesbítések jegyzéke szerepel. A kolofonokat keresve érdekességként fedeztem fel, hogy a 2. kötetben az utolsó előtti (páratlan oldalon) áll, míg az utolsó oldal várta. A 3. kötet bővebb anyaga azt a helyzetet hozta létre, hogy a legutolsó oldal egyharmada még szócikket tartalmaz, és az oldal legaljára helyezték a kolofont.

A szürke vászonkötésű borítón fehér betűkkel csak a cím és a kötet sorszáma látható, a könyv gerincén a címen kívül a keresést könnyítő tól-ig betűk, a hátsó borítón az ár. A piros papírborítón fekete betűkkel ugyanez az elrendezés szerepel. Kötetenként néhány egyszerű illusztrációt helyeztek el a szócikkek között; ezek mindegyike kottapélda.

Betűtípusok

A kolofon leírása szerint New Times betűtípust használtak a szedéshez. A borítón körülbelül 120 pontos betűk szerepelnek a tábla bal felső részéhez igazítva; a kötet száma a tábla alján balra helyezkedik el. A könyv gerincén nagyjából 60 pontos mérettel áll a cím és az a-f (mind kisbetűs), itt nincs kötetszám. Az előzék átlapozva a szennycímoldalon 20 pontos betűvel szerepel a cím. A címoldal a betűtípus több fokozatát alkalmazza: a cím legalább 72 pontos mérettel, a fontosabb információk 16-18 pontos, a kiegészítő információk 11-12 pontos mérettel (mind balra zárva). A hátrébb elhelyezkedő – a fejezetcím funkcióját betöltő – jegyzékcímek 16-18 pontosak (balra zárva).

A két hasábra elrendezett szócikkekhez, egyéb folyószöveghez 9 pontos méretet használtak. Az egyes betűkezdetknél a külső-felső tükörhöz zárták a

körülbelül 20 pontos verzál betűt, majd 4,5 centiméternyi üres helyet hagytak a címszavakig. A címszavakat a kenyérszöveg méretével megegyező fokozattal, ám kövérített típussal jelenítették meg, de abban az esetben, amikor személynév szerepelt, a vezetéknevet fettelték, a keresztnévet kurziválták. A folyószövegeken belül kurzívan szedték még a műcímeket, a fontosabb kiemeléseket, kövéren pedig a szövegben előforduló, egyéb szócikkekre való utalást. Némi logikátlanság előfordul: van, amikor egész személyneveket is kurziválnak, van, mikor csak a vezetéknevet, van, mikor semmit. A páros oldalak kezdőszavát és a páratlan oldalak zárószavát a fejlécben szintén 9-es fokozatú kövérített betűvel szedték, ezáltal kevésbé üt el a kenyérszövegtől, a gyors keresést nehezíti. A láblécben elhelyezett 9 pontos paginákat a külső tükörhöz igazították. A kolofont 8-as fokozatúnál kisebb betűmérettel nyomták.

A Brockhaus–Riemann-féle („német”) Zenei lexikon jellemzői

A háromkötetes lexikon egyszínes, fekete nyomtatással, keménytablával, vászonkötéssel és fóliázott védőborítóval készült. Mérete: 173×244×36 mm. Az első kötet 640, a második 652, a harmadik 736 oldalas (összesen 2028 oldal), az első kettő 290 forintba, a harmadik 300 forintba került. (Antikváriumban a három kötet mai ára 12.000 forint.) Az első kötet A-F-ig, a második G-N-ig, a harmadik O-Z-ig közli a címszavakat. A három kötet hasonló felépítésű: címnegyed, szócikkek, a kötet cikkszerzői, fordítók, rövidítések, kolofon követi egymást. Az első kötet itt is – kezdő pozíciójánál fogva – bővebb információkat tartalmaz. Oldalakra lebontva így mutat:

1. oldal (szennycímoldal): „Brockhaus Riemann” (alatta léniával elválasztva) „Zenei lexikon” (mind verzál).

2. oldal (sorozatcímoldal): vákát.

3. oldal (címoldal): a szennycímoldal adatain kívül a német szerkesztők és a magyar kiadás szerkesztője, első kötet, A-F, a kiadó logója, alatta a kiadó neve és a kiadás helye (mind verzál).

4. oldal (copyrightoldal): a fordítás alapja (német adatok), a német jogtulajdonosok (német kiadók), a magyar jogtulajdonos (magyar kiadó), ISBN, a kézirat lezárásának dátuma (mind verzál).

5-6. oldal: „A német kiadás előszava” (Carl Dahlhaus és Hans Heinrich Eggebrecht szerkesztők).

7-8. oldal: „Előszó a magyar kiadáshoz” (Boronkay Antal szerkesztő).

A 9. oldaltól a címszavak találhatóak kéthasábos elrendezésben.

9-88. oldal: A betű.

88-271. oldal: B betű (az oldal közepén kezdődik).

271-389. oldal: C betű (az oldal alján kezdődik).

389-481. oldal: D betű (az oldal közepén kezdődik).

482-541. oldal: E betű (új oldalon kezdődik).

541-631. oldal: F betű (az oldal közepén kezdődik).

632. oldal: vákát.

633. oldal: az első kötet cikkszerzői (3×2 hasábra rendezve; egy hasáb felépítése: a név rövidítése, majd a teljes név kiírva), fordítók (3 hasábra rendezve).

633-639. oldal: rövidítések (2×2 hasábra rendezve; felépítése mint a kötet cikkszerzőinél).

640. oldal: kolofon a lap alján. Adatai: a könyv felelős kiadója, nyomdai szám, a nyomda neve, helye, felelős vezetője, a könyv felelős szerkesztője, műszaki szerkesztője és műszaki osztályvezetője, a védőborító- és kötésterv készítője, az ívben megadott terjedeleme és a kiadó nyomdai száma.

Betűtípusok

A fekete vászonkötés borítója üres, a gerincen piros verzállal, egy finom rajzolatú, 18 pontos antikvával olvasható a szerző neve, ettől lejjebb fehér léniával elválasztva a 26 pontos cím, a kötetszám, még lejjebb az A-F megjelölés, majd a kiadó logója. A világosbarnás színű, fóliázott védőborító gerincén fekete-barna színekkel ugyanezek az információk találhatóak, a címlap pedig a szerző (86 pontos) – cím (120 pontos) –

logó - kiadó (30 pontos) információkat tartalmazza. Az előzékét átlapozva a szennycímdoldalon 10 pontos betűvel szerepel a szerző neve, 16 pontos betűvel a cím. A címdoldal a betűtípus több fokozatát alkalmazza: a cím legalább 30 pontos mérettel, a szerző 26 pontos, a kötet aktuális betűi 18 pontos, a fontosabb információk (szerkesztők, kiadó) 12 pontos, a kiegészítő információk 8 pontos mérettel. A címnegyed minden információját középre rendezték, a borító kivételével az összes betűt Times New Roman (vagy ehhez nagyon hasonló) típusú verzállal szedték. A kötetben előforduló egyéb címek (például előszó) 18 pontos verzállal szerepelnek.

A két hasábra elrendezett szócikkekhez, egyéb folyószöveghez 9 pontos Times betűt használtak. Az egyes betűkezdeteknél középre zárták a körülbelül 16 pontos Arial verzál betűt az alatta elhelyezett, 66 mm-es karcsú léniával. A címszavakat a kenyérszöveg méretével megegyezőnek látszó 8 pontos, kövérített Arial típusal jelenítették meg. Abban az esetben, amikor személynév szerepelt, a vezetéknév 8 pontos Arial fettel, a keresztnév 9 pontos Times fettel szedték. A kétféle betűtípus és betűméret kombinációja itt szerencsés alkalmazás, ettől differenciáltabb, tagoltabb lesz a címszó megjelenése. A folyószövegeken belül kurziválták a műcímeket, a hivatkozásokat és az idegen nyelvű idézeteket, fettelték a cikkszavakat, kiskapitálissal szedték a bibliográfiában szereplő neveket. A páros oldalak kezdő címszavát és a páratlan oldalak záró címszavát a fejlécben 10-es fokozatú, kövérített Arial betűvel szedték. A láblécben elhelyezett 10 pontos paginákat a külső tükörhöz igazították. A szócikk és kötet végi jegyzeteket, valamint a kolofont 8-as fokozatú betűmérettel nyomták. A kötetben jelentős az illusztrációk száma: kottapéldák, apró táblázatok, egyszerű hangszerábrázolások.

Összegzés

A két lexikonsorozat felépítése nagyon hasonló. A szedéstükör és a betű-üres tér arány jó megválasztása mindkét esetben a harmonikus megjelenést szolgálja. Lényegtelen különbségként mutatkozik, hogy míg a magyar kötetben minden egység új (legtöbbször) páratlan oldalon kezdődik, addig a német kötetben takarékosabban

bántak a papírral, sokszor az oldal közepén vagy alján indul az új egység. A margók, a szedés sűrűsége is „takarékosabb” szerkesztésre utal a német könyvnél (némileg szélesebb, magasabb tükör). Ennél azonban sokkal lényegesebb a fentebb részletesen bemutatott, betűtípusok alkalmazásából adódó különbség. A német lexikon tervezésénél több eszközt használtak a színesebb megjelenés érdekében: egy talpas és egy talpatlan betűtípust, néhol léniát, érdekesebb, szebb elrendezést, több illusztrációt, fóliázott védőborítót. A különbségek (esetenként negatívumok) ellenére mindkét lexikonsorozat igényes, jelentős munka, az adott kor ízlését és elvárásait tükrözi – és ezeknek meg is felel.

Felhasznált irodalom

- *Zenei lexikon I. (A-F)*, főszerk. BARTHA Dénes, szerk. TÓTH Margit, Zeneműkiadó Vállalat, Budapest, I., 1965.
- *Zenei lexikon II. (G-N)*, főszerk. BARTHA Dénes, szerk. TÓTH Margit, Zeneműkiadó Vállalat, Budapest, II., 1965.
- *Zenei lexikon III. (O-Z)*, főszerk. BARTHA Dénes, szerk. TÓTH Margit, Zeneműkiadó Vállalat, Budapest, III., 1965.
- *Zenei lexikon I. (A-F)*, szerk. DAHLHAUS, Carl, EGGBRECHT, Hans Heinrich, BORONKAY Antal, Zeneműkiadó, Budapest, I., 1983. ISBN 963 330 474 1.
- *Zenei lexikon II. (G-N)*, szerk. DAHLHAUS, Carl, EGGBRECHT, Hans Heinrich, BORONKAY Antal, Zeneműkiadó, Budapest, II., 1984. ISBN 963 330 543 8.
- *Zenei lexikon III. (O-Z)*, szerk. DAHLHAUS, Carl, EGGBRECHT, Hans Heinrich, BORONKAY Antal, Zeneműkiadó, Budapest, III., 1985. ISBN 963 330 572 2.
- GYURGYÁK János, *Szerzők és szerkesztők kézikönyve*, Osiris Kiadó, Budapest, 2005.